

Tekenen in de Tijd 128

2-8 januari 2022

Afgelopen week las Erik Borgman het boek uit van Michel Serres, waaraan hij met Kerst begon. Het bevat een opmerkelijke uitleg van Jezus als verlosser uit onze verslaving aan geweld. Cynisme is comfortabeler, maar dit is een boodschap van verlossing. Als nieuwjaarswens.

Met het 'Eer aan God in den hoge en op aarde vrede onder de mensen in wie Hij welbehagen heeft' van de engelen met Kerstmis nog in de oren (Lucas 2,14), las ik afgelopen week het boek van de Franse filosoof Michel Serres uit waaraan ik op Eerste Kerstdag was begonnen: *Relire le relié* (Paris: Le Pommier/Humensis 2019). In [de vorige aflevering van Tekenen in de Tijd](#) berichtte ik erover. Opnieuw bewijst het boek zich als gepaste kerstlectuur, want de tekst van de genoemde engelenzang speelt in het tweede deel een belangrijke rol. Het eerste deel van de zin plaatst God buiten de wereld van de schepselen en de schepping, en dat ondergraaft elke mogelijkheid te pretenderen dat je vanwege jouw positie dichterbij God staat dan anderen. Het is de consistente boodschap van het Oude Testament: God is zo hoog verheven dat alle verschillen tussen mensen erbij in het niet vallen en koningen niet dichterbij God staan dan bedelaars. Het tweede deel van de zin maakt duidelijk dat het christendom de spontane hiërarchie die samenlevingen aanbrengen op basis van kracht of macht, vervangt door de band van de vrije liefde. Het christendom staat volgens Serres een ordening van de liefde voor die zelfs haaks kan staan op natuurlijke verwantschap.

Zoals bekend neemt Jezus afstand van zijn biologische verwanten als zij hem in het gareel willen brengen. Daartegenover noemt hij degenen die de wil doen van God zijn ware broers en zusters en moeder (Matteüs 12,50; Marcus 3,35; Lucas 8,21). Serres wijst er bovendien op dat wat vroom wordt aangeduid als 'de Heilige Familie', van vreemde relaties aan elkaar hangt. Jezus is immers niet de biologische zoon van Jozef, Jozef is in seksuele zin niet de man van Maria en Maria is niet simpelweg de biologische moeder van Jezus, maar heeft erin bewilligd deze Zoon van de Allerhoogste te baren als een gave van de heilige Geest. Het Johannesevangelie stelt dat wie Jezus als Gods Woord aanvaarden en geloven dat in hem God redt, kinderen van God kunnen worden die 'niet uit bloed, noch uit begeerte van het vlees of de wil van een man' zijn geboren, 'maar uit God'. Niet de biologie is gelovig gesproken bepalend, maar de liefde en wat Serres betreft is het daarom onbegrijpelijk dat de Rooms-Katholieke Kerk zozeer vasthoudt aan het huwelijk tussen man en vrouw dat vruchtbaar wordt in het krijgen van kinderen, als enig fundament van het gezin. *Food for thought.*

Maar hoe interessant ook, dit is in Serres' betoog een terzijde. Beslissend is voor hem dat als we niet meer om Gods liefde hoeven te strijden en wij dankzij zijn liefde elkaars zusters en broeders zijn, dat logischerwijze het einde betekent van onze rivaliteit, van de onderlinge strijd die van deze rivaliteit het gevolg is en van het dodelijke geweld dat deze strijd tekent. Want het geweld dat mensen niet alleen hun leven, maar hun waardigheid en hun betekenis dreigt te ontnemen, is wat Serres betreft *le mal radical*, het ultieme kwaad. Het is dit kwaad waar Jezus zich vanaf keert als Hij zegt dat zijn koninkrijk niet van deze wereld is (Johannes 18,36). Jezus breekt met de slavernij onder dit kwaad als Hij na zijn doop in de woestijn door de duivel op de proef wordt gesteld en weigert voor de duivel neer te knielen en zo de

heerschappij over alle koninkrijken van de aarde te verwerven (Matteüs 4,8-10; Lucas 4,8). Jezus verkondigt dat Gods liefde haaks staat op deze slavenlogica door zonden te vergeven in plaats van ze aan te rekenen en te bestraffen. En uiteindelijk: Jezus verlost ons uit deze logica door toe te laten dat Hij zelf als de representant van het kwaad buiten de samenleving wordt gedreven en gedood. God bevestigt hem in deze weg door zijn verrijzenis en zijn verkeerlijking. In wat de samenleving beschouwt als betekenisloos, wordt gelovig gesproken nieuwe, omvattende betekenis geboren.

Dat is prachtig, zegt Serres – behalve dat het evident niet klopt. We kunnen toch moeilijk beweren dat Jezus het laatste slachtoffer is geweest van het willekeurige geweld waarmee een collectief zich tegen het in welke zin dan ook afwijkende individu keert om zo de sociale cohesie te versterken. Er zijn nog altijd volop zondebokken, individueel en collectief: in het klein gepest op het schoolplein of in het groot bij honderdduizenden tegelijk geminacht en gedood. Dus waar zijn we in Jezus dan van verlost? Het is uiteindelijk omwille van het antwoord op deze vraag dat Serres de Bijbelse verhalen blijft herlezen en het is deze speurtocht en worsteling die zijn boek de moeite waard maken.

Als religie doet het christendom, en met name het katholicisme, ons geloven *in* God, stelt Serres. Hij bedoelt hiermee dat God geen object is van het christelijk geloof, christenen geloven niet dat God bestaat. In plaats daarvan plaatst christelijk geloof ons in de ruimte van God. Formulering bij uitstek daarvan is voor Serres het einde van het eucharistisch gebed: '*door* hem en *met* hem en *in* hem zal uw naam geprezen zijn ... hier en nu en tot in eeuwigheid'. Doordat Christus als vleesgeworden Woord van God via alles en allen wat bestaat, tot ons spreekt, en Hij als Verrezen in de hele schepping levend aanwezig is, prijst alles God en kunnen wij het te midden daarvan ook. Geloven *in* God wordt uiteindelijk hoop op God, zoals de eerste Petrusbrief zegt (1 Petrus 1,21) en zoals ook het *Credo* volgens Serres suggereert. Dit eindigt immers met de belijdenis van het eigen doopsel als breuk met de zonde en de verwachting van de opstanding uit de doden en het leven in het rijk van God. Met de woorden van de apostel Paulus: wij zijn gered in onze hoop op de verlossing (Romeinen 8,24). Serres zegt het nog iets nauwkeuriger: 'Ik bevind mij oneindig ver van de afwezige God, maar oneindig dicht bij de alomtegenwoordige God.' Omdat God altijd zowel aanwezig is als afwezig, ben ik dus altijd zowel oneindig ver van hem weg als oneindig dicht bij hem. Het is deze vorm van aan- en afwezigheid tegelijk waar Jezus het over heeft als Hij het rijk van God 'nabij' noemt. Nergens ondubbelzinnig aanwezig, maar we kunnen erin leven. Daarin is Jezus ons voorgegaan en heeft Hij zo voor ons mogelijk gemaakt.

Als wetenschapper, zo getuigt Serres, ziet of hoort hij God nergens. Toch bedrijft hij uiteindelijk wetenschap om de werkelijkheid waar hij deel van is, van God te laten getuigen. Als filosoof kan hij Gods aanwezigheid nergens aantonen, maar zijn denken wordt gevoed door het verlangen waarheid en goedheid en schoonheid te vinden in de plaats van geweld. Uiteindelijk staat hij naar eigen zeggen in de wereld zoals hij naar een muziekstuk luistert. Alles wat er is, draagt bij aan deze muziek en alles in hem reageert op de muziek. Zodra hij echter op één aspect inzoomt – en dat doet de wetenschap – verdwijnt de muziek en blijven er slechts geluidsgolven over, of trillende trommelvliezen, of een emotionele respons van de hersenen. De muziek is het geheel, maar onze tragiek is dat wij de onderscheiden onderdelen zijn gaan zien als het ware en het enige echte. Het leidt inmiddels bijna tot onze ondergang. Serres schrijft:

Het uitsterven van de soorten, de verandering van het klimaat, de vervuiling van de wereld vloeien ... voort uit dit project van opdelen, van in stukken snijden, ja, in de letterlijke zin van het woord van oplossing, dat wil zeggen van ontbinding. Als resultaat laat het een wereld in stukken achter, een oceaan van afval. Stoppen met verdelen, de dageraad van de verbindingen is onze toekomst, omwille van de redding van de wereld!

Voor deze verbindingen moet de religie zorgen, volgens Serres.

Dat kan de religie op twee manieren. Allereerst door de muziek opnieuw hoorbaar te maken die zorgt dat de analyses van de onderdelen van betekenis zijn en ik er een boodschap aan heb. Hier verwacht Serres veel van specifiek het katholicisme, waaraan hij naast de monotheïstische concentratie op de ene God die liefde is en geen overmacht of geweld, wat hij noemt een antropologische wijsheid toekent, een *sagesse anthropologique*. Hij spreekt zelfs van een *paganisme miséricordieux*, een barmhartig heidendom dat de uitgedreven afgoden weer genadig toelaat als evenzovele verwijzingen naar de ware God. Van dit katholicisme is Franciscus van Assisi de held, die heel de schepping tot een gemeenschap van heiligen maakt – niet toevallig is Franciscus ook de uitvinder van onze Kerststal. Maar ten tweede moet wat Serres *le monotheïsme prophétique* noemt in de religie centraal blijven staan, de ondubbelzinnige boodschap dat waarachtige gemeenschap alleen bij elkaar kan worden gehouden door de liefde die van God komt en God is (vgl. 1 Johannes 4,7-8). Het geloof werpt het licht op al die plaatsen waar gebroken wordt met de logica van de strijd van alles tegen alles, waar geweigerd wordt de wereld in te delen in het kwade dat moet worden verslagen en het goede dat moet overwinnen, en waar ervan wordt afgezien de wapens op te nemen. Dat gebeurt ontelbare malen op talloze plaatsen en of degenen die dit doen nu vrouw zijn of man, rijk of arm, blank of zwart, atheïst of gelovig, oud of jong – zij zijn allemaal Christus in zijn opstanding. In hen is God bezig de wereld te verlossen en is zijn verlossing oneindig dichtbij, al blijft deze volgens de logica van de wereld ook oneindig ver weg.

Christus heeft volgens Serres de wereld uiteindelijk verlost door zichtbaar te maken dat in het vermogen onschuldig te lijden en geen wraak te nemen, de wereld wordt gered van haar ondergang in een orgie van geweld. Ook al is het vredesgebaar nog zo onooglijk en schijnbaar niet opgewassen tegen de overmacht aan kwaad, in Christus heeft het oneindig betekenis en dankzij Gods liefde ervoor is het onoverwinnelijk. Dat is het weerbarstige goede nieuws van Kerstmis. Goed nieuws omdat het geweld en de strijd van allen tegen allen, die zo vaak onoverwinnelijk lijken, worden ontmaskerd als alleen in schijn de grondslag van het bestaan. We leven dankzij de liefde en als wij zelf liefhebben, doen wij met deze liefde mee.

Of dat goed nieuws is? Ik denk van wel, ook al lost het niet zomaar onze problemen op, zoals wij dat in onze almachtfantasieën graag zouden zien. Het is echter geen vrijblijvend nieuws. Het roept ons op aan de kant van de liefde te gaan en te blijven staan. Cynisme is ongetwijfeld comfortabeler: als toch niets helpt, hoeven we ook niets op het spel te zetten. Nu wordt ons gevraagd onze nek uit te steken, ook al weten wij heel goed dat dit ons de kop kan kosten. Maar zo kennen wij God en God kennen, dat is het eeuwige leven, zegt Jezus in het Johannesevangelie (Johannes 17,3). In vrede leven te midden van de strijd zonder deze strijd te vergeten en van de

liefde leven te midden van de haat zonder de haat te veronachtzamen: dat is wat mij betreft bij uitstek de boodschap van de Kersttijd. En een hoopvol begin van een Zalig Nieuwjaar!

Erik Borgman, lekenDominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus